

CZEŚĆ III PART III

SPOŁECZEŃSTWO SOCIETY

Paulina Grudzińska

BEZDOMNOŚĆ – CHARAKTERYSTYKA ZJAWISKA NA PRZYKŁADZIE RZYMU: PRZYCZYNY, ZAKRES, PROGRAMY POMOCOWE

Streszczenie

Niniejszy artykuł podejmuje temat zjawiska społecznego jakim jest bezdomność. W szerokim spektrum opisuje to zagadnienie, pochyła się nad jego genezą w dzisiejszym świecie oraz przyczynami, dla których ludzie pozostają w bezdomności. W artykule zastosowano następujące metody badawcze: obserwacyjną, statystyczną i analizy dokumentów. Umożliwiły one m.in. sporządzenie mapy bezdomności, na której zaznaczono główne miejsca aktywności osób bezdomnych oraz lokalizację ośrodków pomocowych. Zapoznanie się z badaniami socjologicznymi opisującymi stan emocjonalny osób w kryzysie bezdomności, pozwoliło na przybliżenie ich motywacji oraz potrzeb. Przeanalizowane zostały statystyki dotyczące wieku, płci i pochodzenia osób w kryzysie bezdomności. Analiza wyników pozwoliła na ukazanie skali zjawiska oraz jego silnego powiązania z nierównościami społecznymi, a także wynikającymi z nich migracjami ekonomicznymi. Wyciągnięcie wniosków z analizy ich aktywności pomaga potwierdzić tezę o istnieniu związku pomiędzy obszarami funkcjonowania osób bezdomnych, a obecnością turystów. Zjawisko zostało opisane na przykładzie sytuacji w Rzymie. Celem artykułu jest wskazanie najefektywniejszych form pomocy osobom w kryzysie bezdomności. Jest to możliwe dzięki opisaniu istniejących programów pomocowych oraz ocenie ich skuteczności. Pomocnym elementem okazały się także badania prowadzone przez organizacje pozarządowe oraz fundacje charytatywne. Głównym źródłem wiedzy była literatura fachowa, dokumenty, gazety opisujące sytuacje w konkretnych miastach oraz obserwacje własne aktywności bezdomnych w Rzymie.

Słowa kluczowe: bezdomność, globalizacja, migracje, budownictwo tymczasowe.

HOMELESSNESS IN PUBLIC SPACE, ANALYSIS ON THE EXAMPLE OF ROME, DESCRIPTION OF CURRENT AID PROGRAMS

Abstract

This article deals with the social phenomenon of homelessness. It describes the issue in a broad spectrum, looks at its origins in today's world and the reasons why people remain homeless. In the article different research methods are used, for example: method of observation, which helped creating the map of homelessness; method of document analysis and statistical method. Getting acquainted with the sociological research describing the emotional state of people in the homelessness crisis allowed to present their motivations and needs. Statistics on the age, gender and origin of people in the homelessness crisis were analyzed. The analysis of the results made it possible to realize the scale of the phenomenon and its strong connection with social inequalities and the resulting economic migrations. Drawing conclusions from the analysis of their activity helps to confirm the thesis that there is a relationship between the areas of their functioning and the presence of tourists. The phenomenon was described on the example of the situation in Rome. The aim of the article is to indicate the most effective forms of help for people in crisis of homelessness. It is possible thanks to the description of the existing aid programs and evaluation of their effectiveness. Research conducted by non-governmental organizations and charitable foundations proved to be a helpful element. The main source of knowledge was professional literature, documents, newspapers describing situations in specific cities, and own observations of homeless activities in Rome.

Key words: homelessness, globalization, migration, temporary building.

Wstęp

Zjawisko społeczne jakim jest bezdomność znane jest od dawna. Postrzeganie go jako problemu społecznego pojawiło się dopiero w XIX wieku. W Polsce po raz pierwszy wspomniano o nim *Ustawa o opiece społecznej* z sierpnia 1923 roku. Mówi ona o obowiązku „*opieki nad bezdomnymi ofiarami wojen*” oraz „*walce z żebractwem i włóczęgostwem*”¹. Naukowcy mieli możliwość zajęcia się tym zjawiskiem społecznym dopiero po 1989 roku. Wcześniej badania socjologiczne nad tematem utrudniały względy ideologiczne.

Definicje bezdomności możemy podzielić ze względu na dosłowne podejście do tematu jako fizycznego „braku dachu nad głową”, bądź próby znalezienia cech wspólnych osób dotkniętych problemem, zdefiniowania przyczyn zjawiska. Przy definiowaniu problemu bezdomności należy brać pod uwagę jego wielopłaszczyznowość tj.: politykę społeczną, ekonomiczną, mieszka-

¹ *Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r.*, Dz. U. Poz. 726.

niową, stan gospodarki oraz oświaty. Michał Porowski przedstawił zagadnienia, w stosunku do których należy się odnieść przy charakteryzowaniu konkretnego przypadku bezdomności²:

1. wzory obyczajowe określające sposoby zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych,
2. cechy jakościowe uznawane za wystarczające do mieszkania,
3. standardy, przyjęte wyobrażenia i doświadczenia indywidualne dające poczucie posiadania domu.

Zagadnienia te mogą być zupełnie inne w zależności od indywidualnego przypadku oraz czynników na niego wpływających. W związku z rozbieżnym podejściem do zjawiska pojawia się wśród psychologów oraz socjologów wiele sporów³. Ze względów prawnych i społecznych definicja taka musiała powstać. Jako pierwsza pojawiła się ta, użyta w *Ustawie o pomocy społecznej* z 1990 roku. W najnowszej wersji z 2004 roku, osoba bezdomna opisana jest jako nie mająca stałego zameldowania, a więc nie objęta przepisami o ochronie praw lokatorów. „Osobę bezdomną rozumie się jako niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o ochronie praw lokatorów i mieszkaniowym zasobie gminy i niezameldowaną na pobyt stały, w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności i dowodach osobistych, a także osobę niezamieszkującą w lokalu mieszkalnym i zameldowaną na pobyt stały w lokalu, w którym nie ma możliwości zamieszkania”⁴. Definiowane są również przyczyny pozostawiania w takim stanie: głównie wyroki eksmisyjne, zakazy sądowe, zły stan techniczny mieszkań, itp. Znacznie szerszy kontekst zjawiska prezentuje Europejska Federacja Krajowych Organizacji na rzecz Ludzi Bezdomnych (FEANTSA). Stworzyła ona typologię osób bezdomnych⁵. Naukowcy zdefiniowali trzy warunki, które muszą być spełnione, by mówić o posiadaniu domu, a w przypadku jego braku – o bezdomności. Zobrazowane są one na wykresie zamieszczonym poniżej.

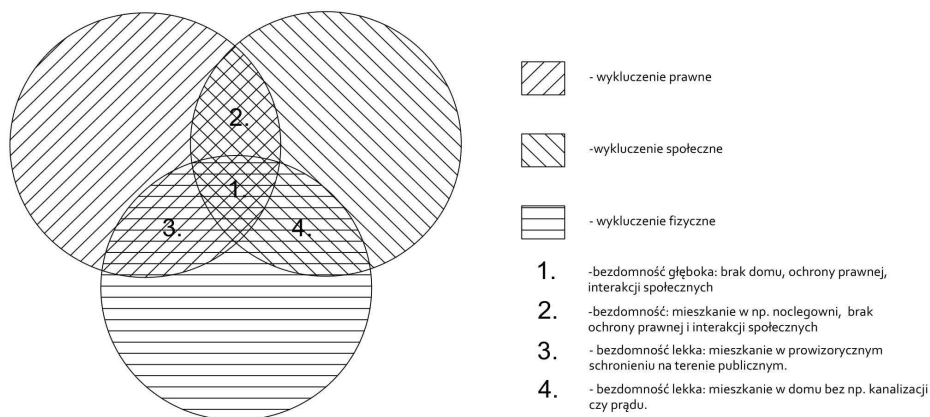
² Porowski M., s. 56, za: Moczarewska B., *Bezdomność. Definicja, problemy, rozwiązania obecne oraz historyczne odwołanie do ludzi luźnych*, „*Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*”, Tom X, Gdańsk 2013.

³ Przymeński A., *Aktualny stan problemu bezdomności w Polsce. Aspekt polityczno-społeczny*, [w:] *Oblicza bezdomności*, red. Dębski M. Stachura K., Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008, s.17-34.

⁴ *Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej*, Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593, podkr. I.K.-K..

⁵ Mowa tu o ETHOS, Europejskiej Typologii i Wykluczenia Mieszkaniowego 2005 roku. Typologia została stworzona przez Billa Edgara, Joe Doherta i Hanka Meerta. <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion> [dostęp:1.04.2005].

Rysunek 1. Wykres określający warunki bezdomność według FEANTSA.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Europejskiej Typologii Bezdomności i Wykluczenia Mieszkaniowego ETHOS, źródło: <https://www.feantsa.org> [dostęp:01.04.05].

Warunek pierwszy to posiadanie przestrzeni odpowiadającej potrzebom osoby lub rodziny (domena fizyczna), drugi to fakt zachowania przestrzeni prywatnej oraz możliwości zawierania interakcji społecznej (domena społeczna), trzeci to zdolność posiadania rzeczy na własność oraz zabezpieczenie finansowe wynikające z pracy lub innego stałego dochodu (domena prawna). Wykluczenie z co najmniej dwóch takich domen, sprawia, że mówimy o osobie bezdomnej⁶. Najbardziej skrajny rodzaj zjawiska reprezentowany jest przez grupę osób wykluczonych ze wszystkich trzech domen. Typologia wskazuje również ludzi mieszkających w budowlach niepewnych i nietrwałych, tj.: altanach, szałasach, namiotach, w zdewastowanych lokalach lub w przedludnieniu.

1. Bezdomność jako wykluczenie społeczne

Wypracowana w ramach prac nad Narodową Strategią Integracji Społecznej definicja wykluczenia brzmi: „wykluczenie społeczne to sytuacja uniemożliwiająca lub znacznie utrudniająca jednostce lub grupie (zgodne z prawem) pełnienie ról społecznych, korzystanie z dóbr publicznych i infrastruktury społecznej, gromadzenie zasobów i zdobywanie dochodu w godny sposób”⁷.

⁶ Amore K., Baker M., Howden-Chapman P., *The ETHOS Definition and Classification of Homelessness: An Analysis*, w *European Journal of Homelessness*, Volume 5, No. 2, December 2011, s. 24–27.

⁷ Narodowa Strategia Integracji Społecznej (NSIS) jest dokumentem przygotowanym przez Zespół Zadaniowy do Spraw Reintegracji Społecznej, któremu przewodniczył

Marginalizacja społeczna jest stanem wykorzenia, braku uczestnictwa jednostki w porządku społecznym, procesem odwrotnym do integracji społecznej. W przypadku osób bezdomnych wrażenie to potęguje wykluczenie mieszkaniowe. W skrajnych sytuacjach zmusza ono ludzi do zamieszkania na ulicy. Brak prywatności sprawia, że bezdomni skazani są na ocenianie przez innych uczestników życia miejskiego. Choć niewielka ich liczba pozostaje w bezdomności z własnego wyboru, społeczeństwo dokonuje generalizacji oraz wykazuje znacznie mniejszą empatię, niż w stosunku do innych pokrzywdzonych. Żyjąc w społeczeństwie informacyjnym niewątpliwą rolę w naszym postrzeganiu bezdomnych zajmuje dyskusja publiczna, jaki wizerunek osoby żyjącej na ulicy prezentuje i utrwała w głowach obywateli władza oraz media. Stereotypy mogą mieć wpływ na pozostanie osoby w bezdomności, czy utrudnianie jej powrotu na rynek pracy i pełnienie innej roli w społeczeństwie⁸. W stosunku do bezdomnych najczęściej kierowany jest stereotyp nie dbającego o higienę alkoholika, lenia, którego obarczamy winą za swój los. Tak zdeformowana rzeczywistość przekłada się na procenty osób, którym udaje się z bezdomności wychodzić. Wpływa niekorzystnie nie tylko na samoocenę oraz jakość życia ludzi żyjących na ulicy, ale również wzrost nieufności w stosunku do ich grupy wśród pracodawców, właścicieli mieszkań oraz pracowników administracji⁹.

Z badań przeprowadzonych przez Joannę Chwaszcz¹⁰ wynika, że bezdomni mężczyźni są wrażliwsi na stres oraz bardziej skłonni do doświadczenia napięć i negatywnych stanów emocjonalnych. Są również mniej zorganizowani, mniej skłonni do podejmowania decyzji, czy wprowadzania zmian. Często towarzyszy im tzw. frustracja egzystencjalna, która objawia się pustką emocjonalną, obojętnością na swój los, nudą, negacją wartości oraz ucieczką od życia. Poczucie niskiej samooceny oraz braku kontroli nad własnym życiem jest charakterystyczne dla osób bezdomnych, bez względu na ich wiek, czy pochodzenie. Wyniki badań przeprowadzonych przez Joannę Chwaszcz na podstawie Kwestionariusza Postaw Życiowych pokazały, że poczucie celu wśród bezdomnych do 24 roku życia wykazuje 67,8% badanych, wśród

Minister Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej – Jerzy Hausner. Zespół został powołany 14.04.2003 r. przez Prezesa Rady Ministrów.

⁸ Można tu przytoczyć badania J. Chwaszcz, przeprowadzone w 2015 roku na grupie bezdomnych, których niska samoocena wynika w 70% z czynników zewnętrznych czyli sposobu w jaki traktują ich inni. Bezdomni wielokrotnie wymieniali również wstyd jako najczęściej towarzyszącą im emocję.

⁹ Nowakowska, A. *Społeczne postrzeganie bezdomności. Zjawisko stereotypizacji*, red. Dębski M. *Oblicza bezdomności, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008*; Marks P., *Postawy życiowe bezdomnych mężczyzn*, [w:] *Osoby bezdomne. Psychologiczne aspekty ich funkcjonowania*, red. Basińska M., Fundacja Salvus Bernardinum, Bydgoszcz 2014, s. 37–44.

¹⁰ Za: Marks P., *Postawy życiowe bezdomnych mężczyzn*, [w:] *Osoby bezdomne. Psychologiczne aspekty ich funkcjonowania*, red. Basińska M., Fundacja Salvus Bernardinum, Bydgoszcz 2014, s.17–20.

mężczyzn w wieku 46–74 jest to 57%. Poczucie sensu życia deklaruje 65% młodych bezdomnych oraz 58% starszych. Ci, którzy mają kontakt z rodziną wykazują większą celowość działań oraz motywację do wprowadzenia zmian w swoim życiu. Osoby takie, im dłużej pozostają w bezdomności, tym bardziej godzą się z własnym losem i nie czynią kroków w kierunku wyjścia z trudnej sytuacji. Ponadto, narażone na stres częściej sięgają po używki.

Pomimo wysokiego niezadowolenia i braku satysfakcji ze swojego życia, osoby bezdomne często pozostają na ulicy. Trwanie w wykluczeniu przez dłuższy okres wprowadza stałe zmiany w osobowości oraz utrwala skłonności do dewiacji czy patologii¹¹. Jeżeli dojdzie do tego uzależnienie od alkoholu lub innych substancji, w człowieku rodzi się system zaprzeczeń oraz przekonanie, iż bezdomność jest stanem wyróżnienia, a poczucie winy zostaje zamienione na poczucie krzywdy.

2. Nierówności społeczne jako przyczyna bezdomności

W ciągu ostatnich dwudziestu lat świat rozwinął się, zapoczątkował rewolucję technologiczną oraz wytworzył wzajemne zależności pomiędzy krajami, globalizując gospodarkę. Ma to wiele pozytywnych aspektów, ale również stwarza zagrożenia, z którymi musimy się zmierzyć. Ulrich Beck¹² wyróżnia społeczeństwo ryzyka, które wynika z dwóch przyczyn:

1. z rosnącej roli technologii w społeczeństwie,
2. zmian, które następują w tradycyjnym modelu pracy i rodziny.

Poprzez wymianę informacji, zmianie ulegają tradycyjnie przyjęte modele rodziny i pracy, wobec których działa polityka społeczna, związki zawodowe, wymagania wobec pracowników czy wysokość ich płac. Globalizacja wytworzyła nowe relacje gospodarcze oraz sieci powiązań komunikacyjnych i informacyjnych. Czynniki te oraz liberalizacja rynku i nowe umowy handlowe, zdefiniowały przepływ dóbr, pracy i ludzi. Gospodarka nie jest już kwestią tylko lokalną czy regionalną, ale też globalną.

Okoliczności, wobec których postawieni są współcześni obywatele mogą być mylące, ponieważ sukces bądź porażka finansowa, wciąż utożsamiane są z indywidualną pracą, a nie innymi czynnikami, wynikającymi z ogólnoswiatowej kondycji ekonomii, bądź zmianami w regionie itp. Oznacza to, że kryzys globalny i błędy w polityce gospodarczej, pomimo iż mają realny przekład na sukces danego przedsiębiorcy, nie są kojarzone z jego porażką, a wina

¹¹ Za: Basińska M., Grzanowska I., Kwidzińska E., *Przyczyny i czas pozostawania w bezdomności mężczyzn a ich percepcja siebie w relacjach z innymi ludźmi*, [w:] *Osoby bezdomne. Psychologiczne aspekty ich funkcjonowania*, red. Basińska M., Fundacja Salvus Bernardinum, Bydgoszcz 2014, s.85.

¹² Za: Łęcka I., *Społeczne skutki globalizacji*, Instytut Krajów Rozwijających się, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2003.

przerzucona jest na jednostkę¹³. Społeczeństwo w dobie globalizacji nie realizuje „windy finansowej” wszystkich uczestników, tak jak obiecywało, pozostawiając wciąż wielu przegranych. Przekłada się to na narastające nierówności pomiędzy obywatelami. Warto zdać sobie sprawę, że 500 najbogatszych ludzi żyjących na naszej planecie posiada wspólnie majątek większy, niż dochody 416 milionów najbiedniejszych osób. Niestabilny rozwój na polach podstawowych, takich jak: zaopatrzenie w czystą wodę, jedzenie czy opiekę medyczną, stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa człowieczeństwa i równowagi środowiska¹⁴.

Przy badaniu zamożności poszczególnych krajów czynnikiem porównywalnym jest GDP (Gross Domestic Product), czyli przychód, który generuje państwo. Nie jest to doskonała forma, ponieważ nie opisuje sposobu, w jaki pieniądze są rozdysponowywane wewnątrz kraju. Badania wykazały, że od 1980 roku nierówności pomiędzy mieszkańcami jednego narodu pogłębiły się znacznie bardziej, niż te pomiędzy poszczególnymi państwami. Aby obserwować rozwój zjawiska, stworzono World Inequality Lab – zespół zajmujący się badaniem dynamiki nierówności w społeczeństwach różnych krajów na świecie. Z opracowanego raportu¹⁵ wynika jednoznacznie, że różnice dochodów wśród mieszkańców wszystkich państw pogłębiają się. Najmniej widoczne są w Europie, a najmocniej w krajach Bliskiego Wschodu¹⁶. Niestety, konkluzja z danych dotyczących wszystkich krajów pokazuje, iż osoby biedne, pomimo wzrostu płac na poziomie 1% w ostatnich latach, pozostają biedne, a bogate stają się coraz bogatsze.

Nierówności społeczne, o których mowa powyżej, pociągnęły za sobą wiele ofiar. Niektóre z nich straciły dach nad głową. Zła sytuacja finansowa sprawiła, że bezdomność, kiedyś głównie dotycząca mężczyzn, obecnie nie ma płci. Na ulicach żyją również kobiety, a czasem całe rodziny¹⁷. Sytuacja gospodarcza kraju, bezrobocie oraz eksmisje należą do makrospołecznych przyczyn popadania w bezdomność. Według Narodowego Spisu Powszechnego, połowa osób żyjących bez dachu nad głową, jako przyczyny tego stanu wymieniła wypędzenie z mieszkania przez rodzinę, bądź eksmisję decyzją administra-

¹³ Jako przykłady negatywnych czynników wpływających na kondycję finansową pracowników redaktorka *Społecznych skutków globalizacji*, wymienia: umowy śmieciowe, nierówne płace, kredyty o wysokich odsetkach udzielane osobom bez płynności finansowej.

¹⁴ Committee on Strategic Directions for the Geographical Sciences in the Next Decade, *Understanding the Changes of the Planet*, Washington 2010.

¹⁵ Alvarado, F., ChancelbL., Saez e., Zucman G., *World Inequality Report*, 2018. <https://wid.world/world-inequality-lab/>[dostęp:01.2019].

¹⁶ Porównano udział dochodu 10% najbogatszych mieszkańców w ogólnym przychodzie państw: w Europie było to 37%, podczas gdy w krajach Bliskiego Wschodu aż 61%. <https://wid.world/world-inequality-lab/>[dostęp:01.2019].

¹⁷ Pawlik-Popielarska B.M., *Archetyp bezdomności [w:] Oblicza biedy we współczesnej Polsce*, s.141-156.

cyjną. Bezrobocie zostało wskazane przez 12% ankietowanych¹⁸. Mikrospołeczne przyczyny bezdomności to głównie: konflikty rodzinne, patologie (np. alkoholizm, nadużycia seksualne), choroby, zaburzenia psychiczne czy odtrącenie.

3. Bezdomność wśród imigrantów

W dobie procesów globalizacyjnych, w europejskich miastach rośnie odsetek bezdomnych imigrantów. Od końca XX wieku debata na temat polityki migracyjnej przybrała na sile w państwach UE. Pomimo iż przyczyny migracji mogą być różne, ekonomia wciąż wymieniana jest jako najczęstsza z nich¹⁹. Procentowy wzrost imigrantów z krajów biedniejszych podwoił się w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Obecnie na świecie jest 271,6 milionów migrantów (3,5% całej populacji świata)²⁰. Wśród nich, 150,3 miliona to imigranci ekonomiczni, którzy podjęli w kraju goszczącym legalną pracę, natomiast 4,8 miliona to studenci, którzy wyjechali w celu zdobywania wykształcenia. Poza imigrantami ekonomicznymi, do Europy próbuje się dostać coraz więcej uchodźców wojennych. W 2019 roku odnotowano ich 28,7 milionów, z czego 2,5 miliona zostało nielegalnie przetransportowanych lub padło ofiarą przemytników czy handlu ludźmi. W 2013 roku do Europy Zachodniej przyjechało 1,3 miliona imigrantów, a do południowej części kontynentu 700 tysięcy²¹.

Badania statystyczne prowadzone przez władze różnych krajów, przedstawiają tendencję wzrostową udziału imigrantów wśród osób bezdomnych. Kanadyjski rząd opublikował dane, z których wynika, że imigranci stanowią 14% wszystkich bezdomnych²², a liczba uchodźców korzystających ze schronisk w 2016 roku podwoiła się w porównaniu do danych z roku wcześniej. Brytyjska organizacja Crisis, działająca na rzecz bezdomnych, w corocznych raportach wskazuje na trudności, przez które wzrasta prawdopodobieństwo utraty domu przez imigrantów. Alarmuje, iż przy braku odpowiednich działań ze strony rządu ilość bezdomnych cudzoziemców na Wyspach będzie wzrastać²³. Napływ nowych mieszkańców budzi wiele emocji wśród obywateli. Przez przeciwników wymieniane są negatywne aspekty fali

¹⁸ Kuć M., Mazur J., *Marginalizacja-ujęcie wielowymiarowe*, Wydawnictwo naukowe Solar, Warszawa 2019, s. 74.

¹⁹ Miłaszewicz D., Siedlikowski R., *Zmiany demograficzne i procesy migracyjne oraz ich oddziaływanie na rynku pracy*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, Katowice 2016, Nr 276.

²⁰ Dane z roku 2017 przekazane przez IOM (International Organization for Migration).

²¹ Dane pochodzą z roku 2013 wykonane badania przez IOM, <https://migrationdataportal.org> [dostęp: 28.04.2013].

²² Dane pochodzą z: *Employment and Social Development Canada (ESDC)*, 2018.

²³ Crisis Org *Trustees annual report and accounts for the year ended 30 June 2019*. https://www.crisis.org.uk/media/241347/cr0217_impact_report_2019_aw_web.pdf [dostęp: 10.10.2019].

migrantów, w tym koszty, jakie ponosi kraj przyjmujący (utrzymanie i udzielenie pomocy socjalnej), głównie wielodzietnym rodzinom. Jako „poświęcenie” wymienia się bezpłatną naukę języka, zapewnienie opieki medycznej i tymczasowego zamieszkania, kształcenie na kursach specjalistycznych oraz płaconie za edukację dzieci. Przeciwnicy wskazują, że utrzymywanie imigrantów gasi w nich zapał i chęć pracy oraz negatywnie wpływa na ich asymilację, jednak z badań wynika, że jest to błędny argument, ponieważ imigranci zapłacili w różnych podatkach w Wielkiej Brytanii o 10% więcej pieniędzy niż zostało im przyznane. Ponadto, nie wpływają na wzrost bezrobocia w miejscach swojego zamieszkania. Wręcz przeciwnie – pracując za mniejszą stawkę utrzymują konkurencyjność pomiędzy okolicznymi firmami. Podczas gdy gospodarka, polityka i ekonomia światowa rozwijają się dzięki wymiennemu kapitałowi, kultura nie ewoluuje w tym samym tempie. Brakuje odpowiednich instytucji, które pochyliłyby się nad problemem tożsamości i zjednoczenia w społeczeństwach szybko zmieniającego się świata.

Poczucie wspólnoty możliwe jest tylko wtedy, kiedy członkowie grupy odróżniają się od innych, są w niewielkiej liczbie oraz stanowią samowystarczalną drużynę²⁴. „Wyróżnianie się” sprowadza się do jednoznacznego podziału na „my” i „oni”, nie ma miejsca na kompromis. Kameralność grupy powoduje większą spójność, a bycie „wtajemniczonym” w wiedzę nie-przeznaczoną do szerszego odbioru – poczucie wyjątkowości. Nie dziw, że członkowie wytwarzają silne relacje pomiędzy sobą, nie nawiązując żadnego kontaktu z osobami spoza kręgu zaufania. Bariera pomiędzy dwiema grupami może zostać zburzona jedynie w momencie wymiany interakcji pomiędzy jej członkami.

Problem pojawia się, kiedy jedna z grup stanowi mniejszość liczebną i jest w opozycji do drugiej. Konflikty narastają, gdyż obcość przybyszów odbierana jest wrogo. Wspólnej integracji przeszkadza przypisywanie mniejszości etnicznej, subiektywnej tożsamości, bez większej troski o jej autentyczność²⁵. Niechęć i uprzedzenia do obcych i nieznanych nam społeczeństw narasta wewnątrz grupy. Dzieje się to dynamicznie, niekontrolowanie i ma szeroki zasięg. Silniejsza zbiorowość odrzuca obcą wspólnotę, powodując jej izolację. Integracja wewnątrz napiętnowanej grupy odbywa się nie z dobrowolnego wyboru jej członków, lecz wobec odrzucenia przez otoczenie. Prowadzi do zjednoczenia się spowodowanego poczuciem odosobnienia. Taka postawa może mieć niebezpieczny, terrorystyczny wydźwięk (przy okazji niechęci do asymilacji).

Pojęcie „asymilacji” może być negatywnie kojarzone z opcją nacjonalistyczną²⁶, gdzie asymilacja rozumiana była jako zupełne porzucenie swojej

²⁴ Bauman Z., *Wspólnota w poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, tłum. Janusz Margański, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.

²⁵ Dench G., *Minorities in the Open Society*, Transaction Publishers, New York 2003.

²⁶ Bauman Z., *Wspólnota ...*, op. Cit.

tożsamości, czego alternatywą była śmierć. W takim systemie politycznym tworzone getta, będące synonimem więzienia. W momencie kiedy zarówno postawa osób w otoczeniu, jak i przestrzeń, w której żyje dana osoba podkreśla odrzucenie, osoba ta traci szacunek zarówno do siebie, jak i do współtowarzyszy. Getta są wrogiem wspólnoty i uniemożliwiają zawieranie relacji, nie tylko pomiędzy członkami poszczególnych grup, ale również pomiędzy osobami wewnątrz. Jedyną możliwością na zmianę ich nastawienia jest wzajemne poszanowanie praw do wyznawania odmiennych wartości, wspólnoty oraz obrony przed siłami asymilacyjnymi. Społeczeństwo, które jest silne w swojej tożsamości, nie powinno odbierać pojawienia się mniejszości etnicznej jako ataku. Jednak wobec trudnej sytuacji zderzenia dwóch różnych kultur, należałoby stworzyć nowe zobowiązania społeczne, nie wobec instytucji kościoła czy związków zawodowych, ale wobec narodu. Działania takie nie mogą być przypadkowe, jednak skrupulatnie realizowane i zaprojektowane. Uświadczenie sobie wielokulturowości społeczeństwa jest początkiem długiego procesu politycznego. Jak podkreślał libańsko-francuski pisarz Amin Maalouf, mniejszości etniczne chętniej asymilują się w krajach, gdzie czują, że ich pierwotna kultura jest szanowana²⁷. Niepewność rodzi brak poczucia bezpieczeństwa, które jest najważniejszym czynnikiem wpływającym na odnalezienie się w nowym otoczeniu. Ponadto, obustronne zaufanie jest konieczne przy nawiązywaniu dialogu międzykulturowego. W Europie w latach 90. XX w. opracowano zasady dotyczące integracji pomiędzy państwami przyjmującymi a imigrantami²⁸. Opierały się one na tolerancji oraz elastyczności prawa względem obcokrajowców mieszkających w danym kraju. Podkreślały wolność wyznaniową jednostki oraz możliwość jej uczestnictwa w życiu publicznym. Krytyka tego typu dokumentów zwraca uwagę na jednostronność ich założeń. Dostosowywanie się do nowej sytuacji, według nich, wymagane jest głównie od obywateli danego państwa, a nie od imigrantów. Ponadto, programach integracji często brak konkretnych wskazań czy zasad, według których miałyby owe działania być przeprowadzane. Prawo do utrzymywania własnej religii oraz kultywowania tradycji wymaga od państwa wsparcia finansowego i zaplecza inwestycyjnego. Warunkiem uczestnictwa w pełnoprawnym życiu publicznym przybyłych osób jest również ich dostęp do rynku pracy, szkolnictwa, czy ochrony zdrowia²⁹. Aby warunek ten został spełniony, konieczne jest wprowadzenie polityki zakazu dyskryminacji na tle etnicznym oraz równego dostępu do świadczeń socjalnych.

²⁷ Za: Bauman Z., *Kultura w płynnej nowoczesności*, Agora, Warszawa 2011.

²⁸ Mowa o dokumencie z 1996 roku stworzonym przez Europejski Komitet ds. Migracji Rady Europy: *Stosunki między wspólnotami i międzyetniczne w Europie. Raport końcowy Rady Europy dotyczący stosunków między wspólnotami*.

²⁹ Łodziński S. *Integracja i kultury imigrantów. Spory wokół ochrony praw społeczności imigranckiej*. [w:] *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, red. Grzymała-Kazłowska A, Łodziński S., Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.

4. Charakterystyka bezdomności w Rzymie

We Włoszech do wzrostu liczby bezdomnych, przyczyniło się podwyższenie cen mieszkań, które nastąpiło w latach 1999–2007. Koszty życia zwiększyły się wówczas o 70%, podczas gdy dochody jedynie o 28%³⁰. Badania przeprowadzone w grupie bezdomnych³¹ pozwalają wnioskować, iż bezdomnymi coraz częściej stają się ludzie młodzi, którzy pomimo wykształcenia i wykonywania pracy nie są w stanie utrzymać mieszkania i rodziny (wzrost liczby bezdomnych z 17 tysięcy w 1999 r. do 60 tysięcy w 2010 r.). Obecne wyniki mogą wskazywać liczbę oscylującą wokół 120 tysięcy. Liczba ludzi żyjących na ulicy może być określana nieprecyzyjnie, ze względu na trudność policzenia osób będących w ciągłym ruchu i przebywających w ukryciu. Według sondażu przeprowadzonego przez Instytut Statystyczny, w Rzymie mieszkało 20% wszystkich włoskich bezdomnych³².

Przeciwdziałanie bezdomności odbywa się we Włoszech na czterech płaszczyznach:

1. działania systemowe,
2. inicjatywy na rzecz integracji społecznej,
3. interwencje mające na celu wzmocnienie współistnienia,
4. wzmacnianie wspólnot.

Działania te prowadzone są głównie przez władze lokalne oraz wolontariuszy. Należy tu podkreślić rolę organizacji, które przeprowadzają najwięcej takich akcji oraz są najbardziej skuteczne. Według badań przeprowadzonych przez organizację FEANTSA, wśród włoskich bezdomnych aż 88% to imigranci. Najliczniejsze grupy pochodzą z Rumunii, Albanii, Maroko, Chin czy Filipin. Liczba małych bezdomnych w ostatnich latach rośnie i obecnie grupa wiekowa 18–34 stanowi prawie 26% wszystkich bezdomnych w Italii. Bezdomni deklarują przychód od 100 do 300 euro miesięcznie. Większości z nich udaje się zdobyć pieniądze z żebractwa. Druga w kolejności popularności utrzymywania się przez bezdomnych jest pomoc rodziny, a na trzecim miejscu emerytura³³. Jedynie 14% z osób mieszkających na ulicach włoskich miast jest uzależniona od alkoholu czy narkotyków.

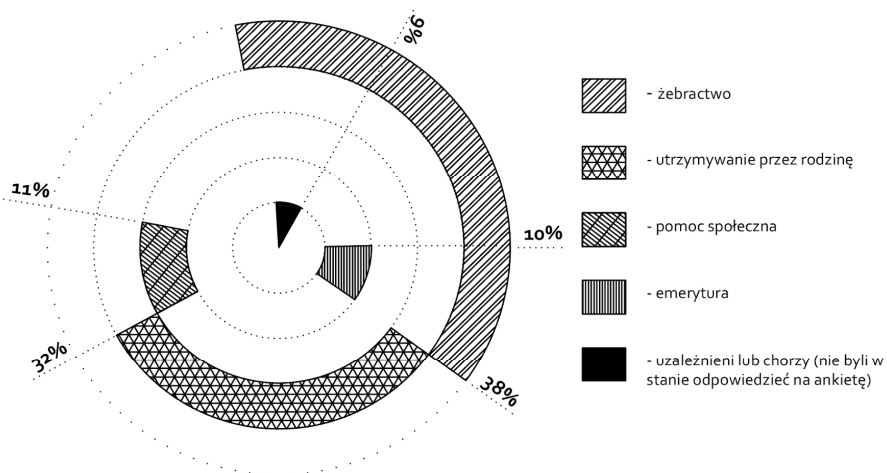
³⁰ Szluz B., *Zjawisko bezdomności w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 238.

³¹ Badania przeprowadzone na grupie 5 tysięcy bezdomnych w 138 włoskich miastach.

³² <https://www.istat.it/en/archivio/224957> dostęp: [13.12.2018].

³³ <https://www.feantsa.org/download/article-1-33278065727831823087.pdf> [dostęp: 12.02.2017].

Rysunek 2. Źródła dochodu osób bezdomnych we Włoszech.

źródło: Feantsa 2017

Źródło: Raport sporządzony przez organizację FEANSTA, 2017.

W Rzymie żyje około 12 tysięcy bezdomnych³⁴, a ich liczba ma tendencję wzrostową. Podobnie jak w reszcie kraju, większość z nich stanowią imigranci. Największą grupą jest ludność północnoafrykańska, na drugim miejscu – osoby pochodzące z Rumunii. Większość z nich zajmuje opuszczone budynki w mieście³⁵.

Ludzie w kryzysie bezdomności najczęściej zamieszkują opuszczone budynki lub porzucone samochody. Według gazety *La Repubblica Metropoli*³⁶ – najwięcej z nich spotykamy poruszając się wzdłuż rzek – Tybru bądź jego dopływu Aniene. Wybierają miejsca oddalone od reprezentacyjnych, historycznych części miasta, lecz nie zawsze tak było. Władze miasta regularnie pozbywały się nielegalnych obozowisk w pobliżu wzgórz kapitolinińskich czy Isoli Tiberiany. Bezdomni zajmują również wolne przestrzenie w parkingach podziemnych niedaleko Watykanu czy tunele prowadzące do stacji metra. Wielu z nich mieszka przy stacji Ostiense. Naturalnym odruchem jest szukanie schronienia pod mostami czy w tunelach komunikacyjnych. Nierzadkim widokiem stają się

³⁴ Badania prowadzone przez FEANTSA w 2017 roku, FEANTSA <https://www.feantsa.org/download/article-1-33278065727831823087.pdf> [dostęp: 10.07.2018].

³⁵ Takich budynków jest ponad 100. Niedawno wyeksmitowano 800 Etiopczyków zamieszkujących budynek w centrum Rzymu, niedaleko Piazza Repubblica, za: <https://www.voanews.com/a/hundreds-of-refugees-and-roma-homeless-in-italian-eviction-drive/4658830.html> [dostęp: 14.11.2018].

³⁶ <http://temi.repubblica.it/metropoli-online/roma-i-senzatetto-sono-almeno-7mila/> [dostęp: 05.2018].

porzucone materace, wraz z innymi niezbędnymi do funkcjonowania na ulicy rekwizytami – wózkami sklepowymi, wiadrami, prowizorycznymi poduszkami i naczyniami. Niektórzy budują namiastki domów wśród nieplanowanej zieleni na Monte Mario czy Parco delle Valli. Jednym z najbardziej okupowanych przez ludzi w kryzysie bezdomności obszarów, jest dworzec główny Termini oraz jego okolica. Jest to szczególne miejsce na mapie miasta, które codziennie przyjmuje 500.000 pasażerów. Ludzie są w ciągłym ruchu, a bezdomni w tłumie czują się bardziej anonimowo. Sąsiednia dzielnica – Esquilino, mocno zmieniła swój charakter w ciągu ostatnich dwudziestu lat. Z centrum handlowego i towarzyskiego stała się miejscem, gdzie pomimo dużego natężenia ruchu, ciężko utrzymać biznes, a lokale świecą pustkami. Zwiększyła się przestępczość, a dla działających gangów osoby bezdomne są łatwym celem. Często padają ofiarą szantaży, kradzieży czy pobic oraz nadużyć, takich jak handel ludźmi lub zmuszanie do prostytucji. Określenie wszystkich miejsc przebywania bezdomnych jest bardzo trudne ze względu na ich wysoką liczbę oraz tymczasowość schronień. Czynnikiem, który pomaga w zdefiniowaniu skali problemu jest tworzenie map bezdomności. Powstają one dzięki współpracy fundacji, wolontariuszy oraz mieszkańców, którzy zbierają informacje o przebywaniu bezdomnych. Celem tworzenia tego typu map jest skuteczna pomoc w dostarczaniu koców, posiłków i innych form wsparcia.

Osoby w kryzysie bezdomności starają się zapewnić sobie jakieś źródło dochodów. Z badań statystycznych przeprowadzonych na osobach mieszkających na włoskich ulicach³⁷ wynikało, że prawie 40% utrzymywało się z żebractwa. Rzym jako czwarte najbardziej turystyczne miasto w Europie, przyciąga rocznie prawie 10 milionów odwiedzających³⁸. Taka liczba ludzi stwarza duże prawdopodobieństwo otrzymania jednorazowego datku i pozwala bezdomnym osiągać zarobki wystarczające do utrzymania się i w konsekwencji przyczynia się do pozostawiania na ulicy. Znaczna ilość żebrzących osób stwarza niebezpieczeństwo zakładania gangów, wykorzystywania bezdomnych przez przestępców zajmujących się handlem ludźmi lub rozprowadzaniem narkotyków. Znane są sytuacje z Watykanu, gdzie proszący o pieniądze na ulicach ludzie, zmuszeni byli przez przestępców do płacenia haraczy. Inna sytuacja jest w północnej części Rzymu, gdzie wraz ze spadkiem liczby turystów spada liczba osób utrzymujących się z datków. Niektórzy z bezdomnych, dostają pieniądze od właścicieli sklepów lub mieszkańców za wykonywanie małych prac tj.: dostarczanie zakupów do domu starszym osobom, sprząatanie ulic lub wyrzucanie śmieci³⁹. Wytwarzają relacje z rzymianami, dzięki czemu nie są anonimowi i czują się bezpiecznej, gdyż ich nagłe zniknięcie zostałoby zauważone.

³⁷ FEANTSA <https://www.feantsa.org/download/article-1-33278065727831823087.pdf> [dostęp: 10.07. 2018].

³⁸ <https://www.statista.com/statistics/433803/italy-leading-airports-by-passenger-numbers/> [dostęp: 10.07. 2018].

³⁹ Obserwacje własne.

W odpowiedzi na znaczną liczbę osób bezdomnych, fundacja Sant'Egidio stworzyła przewodnik po mieście, w którym osoby potrzebujące znajdą adresy jadłodajni, schronisk oraz łazienek, z których mogą korzystać. Wydrukowana w ponad 8.000 egzemplarzy *Guida Michelin dei poveri* zawiera ponad 500 miejsc z darmowymi usługami oraz wiele danych kontaktowych. Przedstawia listę oraz adresy stołówek, miejsc gdzie wolontariusze wydają jedzenie na świeżym powietrzu, miejsc do spania, usług prysznicowych, ośrodków z darmową opieką medyczną oraz miejsc poświęconych zdrowiu psychicznemu⁴⁰. Bezdomni znajdują tam również adresy placówek pośredniczących w szukaniu pracy oraz takich, w których udzielane są darmowe porady prawne.

Poniżej przedstawiono mapę, na której zaznaczono główne obszary aktywności bezdomnych, turystów oraz lokalizację schronisk i innych ośrodków pomocy. Miejsca te zostały wybrane na podstawie dokumentacji sporządzonej przez organizację Sant'Egidio, danych statystycznych pochodzących z włoskiej agencji turystycznej oraz obserwacji mieszkańców. Mapa ukazuje zależność pomiędzy obecnością osób dotkniętych bezdomnością a atrakcjami turystycznymi. Prawdopodobnie są to bezdomni utrzymujący się z datków przechodniów. Innym wnioskiem, który nasuwa się po jej przeanalizowaniu, jest lokalizacja schronisk – głównie w centrum miasta. Brakuje ośrodków w jego północnej części oraz w mniej uczęszczanych dzielnicach. Są nierównomiernie rozłożone, ciężko dostępne, niektóre położone w prestiżowym sąsiedztwie. Fakt ten może być krępujący dla osób pogrążonych w głębokim kryzysie. Widzimy również obszary zieleni zamieszkałe przez bezdomnych. W mieście jest sporo parków oraz placów. Niektóre z nich są zamykane na noc, dzięki czemu zapewniają bezdomnym spokój oraz względne bezpieczeństwo.

⁴⁰ *Guida Michelin dei poveri*, Sain't Egidio, Rzym 2020. <https://www.santegidio.org/downloads/Roma-Dove-mangiare-dormire-lavarsi-2020.pdf> [dostęp: 26.01.2020].

Rysunek 3. Mapa centrum miasta z zaznaczeniem głównych miejsc aktywności osób bezdomnych i turystów oraz lokalizacji ośrodków pomocowych.

Źródło: Opracowanie własne.

Pomimo działalności organizacji charytatywnych na rzecz nagłośnienia problemu, policja wciąż utożsamia osoby dotknięte bezdomnością z wandalami i przestępcami, stale próbując pozbyć się ich z przestrzeni publicznej. W ciągu ostatnich miesięcy miały miejsce wysiedlenia bezdomnych imigrantów z opuszczonych budynków. Według zeznań świadków osoby te zostały wyrzucone na

ulice bez otrzymania alternatywnego noclegu⁴¹. Rzym potrzebuje programu pomocowego, który pomoże osobom bezdomnym wyjść z ich trudnej sytuacji.

5. Programy aktywizacji osób bezdomnych

Miasta w dobie globalizacji stają przed wyzwaniem przeludnienia i bezdomności. Programy pomocowe zakładają różne priorytety w udzielaniu pomocy. Te, które wchodzi w ruch „housing-led”⁴² przyjmują mieszkanie jako podstawową potrzebę, która musi być spełniona aby zająć się innymi problemami jednostki np. znalezieniem pracy, pomocą zdrowotną, edukacją itp. Odmienne podejście przyjmuje program „staircase”⁴³, który traktuje mieszkanie jako docelowy, końcowy etap pomocy osobie pozostającej na ulicy. Zanim osoba objęta pomocą otrzyma nowy dom, organizacja musi potwierdzić jej gotowość do samodzielnego mieszkania. Programy te, od 1990 roku są krytykowane przez psychologów za stygmatyzację jednostki, zakładanie jej niekompetencji oraz odbieranie prawa do samodzielnego utrzymania⁴⁴. Antropolodzy podkreślają istotę zamieszkania jako pierwotnej potrzeby, wskazując na istotność posiadania domu dla zdrowia fizycznego i psychicznego. Wyszczególniają dwie role mieszkania w życiu człowieka⁴⁵:

1. bezpieczny, rodzinny azyl (według myśli purytańskiej),
2. przestrzeń rozwoju jednostki, oddawania się swojemu hobby oraz odkrywania własnej tożsamości.

Bezdomny to człowiek pozostający w zawieszeniu, skupiający się na zapewnieniu sobie bezpieczeństwa i podstawowych potrzeb. Brak mu czasu, przestrzeni i funduszy na rozwój osobisty. Zamieszkiwanie jest aktywnym działaniem, odnosi się do kreacji przestrzeni jako odbicia tożsamości jednostki i wynika z potrzeb psychologicznych, a nawet biologicznych, takich jak oznaczanie przestrzeni jako własnej. Niemożność zamknięcia drzwi powoduje upośledzenie tej przestrzeni, odarcie mieszkania z jego podstawowego sensu.

W odpowiedzi na niepowodzenie programów etapowych, w Nowym Jorku narodziła się koncepcja pomocy „Housing First”, skierowana do bezdomnych długoterminowych, którzy mieszkali na ulicy latami. Oferowała mieszkania, nie stawiając w zamian żadnych warunków. Następnie osoby objęte programem otrzymywały zindywidualizowaną pomoc w walce z nałogami, chorobami czy w znalezieniu pracy. Powodzenie „Housing First” obnażyło nieefektywność schronisk oraz jednorazowych akcji pomocowych. Ruch szybko rozprzestrzenił

⁴¹ <https://www.voanews.com/a/hundreds-of-refugees-and-roma-homeless-in-italian- eviction-drive/4658830.html> [dostęp:14.11.2018].

⁴² Termin stworzony przez organizację FEANTSA na potrzeby raportu *Providing and Managing Housing services for Homeless*, 2015.

⁴³ FEANTSA, op. cit., s. 6.

⁴⁴ FEANTSA, op. cit., s. 7.

⁴⁵ M. Jacyno, *Mieszkanie i moralna architektura kultury indywidualizmu*, [w:] *Co znaczy mieszkać. Szkice antropologiczne*, red. G. Woroniecka, Warszawa 2007, s. 31–45.

się do Europy, która również mierzyła się z coraz większym napływem imigrantów. Jednymi z pierwszych państw, które wdrożyło w życie „*Housing First*” była Finlandia, likwidując schroniska na rzecz mieszkań socjalnych w różnych częściach miasta. Dzięki zastosowaniu takiej strategii obecnie w kraju z bezdomności wychodzi ponad 40% osób dotkniętych problemem.

Wiele państw europejskich czerpie z doświadczeń Stanów Zjednoczonych w obszarze pomocy bezdomnym. We Francji i Szkocji zmieniono prawo tak, by państwo miało obowiązek zapewnienia osobom żyjącym na ulicach legalnego zamieszkania. Odbywa się to poprzez oferowanie im lokum bądź zalegalizowanie ich nieformalnych miejsc życia⁴⁶. Pomoc mieszkaniowa dla bezdomnych może przejawiać się na różny sposób. Może przyjmować formę tymczasowego schronienia, bądź długoterminowego mieszkania. Podział wyróżniony przez fundację FEANTSA wygląda następująco⁴⁷:

1. ratunkowe schronienie,
2. przejściowe schronienie,
3. długoterminowe, wspomagane mieszkanie,
4. długoterminowe, samodzielne mieszkanie.

Wszystkie z nich oferowane są w ramach programów pomocowych poprzez instytucje pomocy społecznej. **Schronienia ratunkowe** to: schroniska, przytułki lub inne formy tymczasowego mieszkania, o ograniczonej liczbie miejsc oraz czasu, który potrzebujący może tam spędzić. Szczególnie często stosowane w krajach Europy Wschodniej. Niestety, rzadko mają realne przełożenie na poprawę życia bezdomnej osoby, stanowią jedynie przerwę w przebywaniu na ulicy. **Przejściowe schronienie** stanowi etap przed otrzymaniem samodzielnego mieszkania, swego rodzaju sprawdzian samodzielności. Różnica pomiędzy **wspomaganiem** a **niezależnymi mieszkaniami** polega na tym, iż w pierwszej grupie osoby objęte programem mają pomoc i wsparcie doraźne w miejscu zamieszkania. Na co dzień, w tej samej przestrzeni znajdują się pracownicy socjalni, którzy monitorują zachowania wcześniej bezdomnych osób. **Mieszkania niezależne** to lokale socjalne z minimalnym czynszem. Osoby objęte pomocą w takiej formie muszą zadeklarować chęć podjęcia pracy. W zamian otrzymują bezpłatną opiekę zdrowotną oraz prawną⁴⁸.

Wysoka intensywność zabudowy oraz brak pustych lokali socjalnych zmusza władze do stworzenia alternatywnych rozwiązań. Na świecie pojawia się coraz więcej koncepcji opartych na mikrobudownictwie. Mieszkania ograniczone do minimalnej przestrzeni, często mobilne, wykorzystujące politykę re-use: wykonane z kontenerów lub innych odpadów przemysłowych. W Stanach Zjednoczonych jest bardzo popularny ruch „*tiny house*”⁴⁹,

⁴⁶ FEANTSA, op. cit., s. 8.

⁴⁷ Ibidem, s.10.

⁴⁸ FEANTSA *Providing and Managing Housing services for Homeless*, 2015, s. 12.

⁴⁹ Przykład takiego osiedla może stanowić to w Sacramento czy na obrzeżach Los Angeles, wybudowane w 2012 roku.

w wielu miastach stworzono osiedla złożone z wąskich, mobilnych karawanów zamieszkanymi przez osoby bezdomne.

Wiele pomysłów pozostaje w sferze eksperymentów. W ostatnich latach powstało dużo projektów zakładających większe interwencje, jak np. kapsuły na ścianach szczytowych istniejących budynków. Niestety, z powodu wysokich kosztów wykonania, bądź mało funkcjonalnych założeń mało z nich zostaje zrealizowanych. Pomimo to, technologia budownictwa tymczasowego wciąż się rozwija. Bezdomnym na ulicach rozdawane są plecaki, które łatwo zamienią się w namioty bądź kartonowe, składane konstrukcje, które można rozłożyć w różnych częściach miasta. Studenci wydziałów wzornictwa zaprojektowali również kurtki, które poza ochroną przed zimnem i wilgocią mają dodatkową funkcję: po rozłożeniu mogą służyć za prowizoryczny namiot. Pojawiają się inicjatywy, które za pomocą drobnych ingerencji w istniejącej infrastrukturze miejskiej są w stanie zapewnić bezdomnym dach nad głową. Jest to np. projekt autorstwa Ke Wan, Xiaohua Ma, Xing Guo & Qingxiang Zhu⁵⁰. Przedstawia on ławki miejskie, które po rozłożeniu oparcia tworzą tymczasowe schronienie. Pomimo niezrealizowania części z pomysłów, najważniejszy jest fakt, że społeczeństwo przestało ignorować osoby dotknięte problemem bezdomności oraz stara się im pomóc, a także walczyć z samym zjawiskiem.

Ciekawym modelem pomocy jest duński projekt do walki z bezrobociem oraz jego konsekwencjami⁵¹. Osobom pozostającym w trudnej sytuacji życiowej lub mającym problem ze znalezieniem pracy oferowane są darmowe zajęcia i szkolenia na uniwersytecie. Szkoła Kofoeda w Kopenhadze jest ponadto przestrzenią warsztatową oraz konferencyjną, do której codziennie uczęszcza około 650 osób. W Danii od 1997 r. działa również rozgłośnia radiowa prowadzona przez osoby bezdomne.

Kolejnym miastem, które w kreatywny sposób stara się pomóc w usamodzielnieniu ludziom żyjącym na ulicy jest Barcelona. Od paru lat agencja turystyczna *Hidden City Tours* organizuje wycieczki alternatywne prowadzone przez bezdomnych. Po odpowiednim szkoleniu osoby takie najpierw w towarzystwie pracownika agencji, później samodzielnie, oprowadzają turystów po mieście. Pomysłodawcy tego projektu podkreślają plusy wynikające z zatrudniania bezdomnych: bardzo dobrze znają oni miasto oraz często będąc imigrantami posługują się więcej niż jednym językiem⁵². W mieście również działa inicjatywa *Coffee Carriages*, umożliwiająca wypożyczenie przez osoby bezdomne mobilnych ekspresów do kawy oraz potrzebnego wyposażenia, dzięki czemu mogą zarabiać na serwowaniu kawy turystom i mieszkańcom.

⁵⁰ <https://dornob.com/urban-park-bench-transforms-into-temporary-homeless-shelter/> [dostęp: 10.07.2015].

⁵¹ B. Szulz, *Zjawisko bezdomności w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014, s. 87-96.

⁵² Arias M. *The Guardian, How Barcelona's homeless are guiding tourists round the city's underbelly*, [dostęp: 22.10.2014].

Działający w Londynie startup *Change Please*, szkoli bezdomnych na baristów i zatrudnia, by prowadzili ich kawiarnie na kółkach. Pracownicy zarabiają średnią krajową i po jakimś czasie są w stanie znaleźć mieszkanie i stałą pracę.

Podobne projekty oferujące bezdomnym zajęcie, możemy spotkać w innych częściach świata. W Nashville osoby potrzebujące pracy kupują gazety po niższej cenie by później sprzedawać je na ulicy za jednego dolara. Akcja jest korzystna dla obydwu stron. Redakcja gazety przyznaje, że dzięki wyjściu ze sprzedaży na ulicę pozyskała nowych czytelników oraz zwiększyła nakład⁵³. Włoch Vito Anzaldi przyznaje, że dzięki sprzedawaniu gazet na mediolańskich ulicach wyszedł z bezdomności⁵⁴. *Scarp'de tenis* kosztuje trzy euro i pięćdziesiąt centów. Z każdego sprzedanego egzemplarza, bezdomnemu pozostaje w kieszeni jedno euro. Inicjatywa jest bardzo popularna i pomogła już setkom osób.

Inną inicjatywą są miejskie ogrody prowadzone przez organizację *Homeless Garden Project*. Misja ich twórców skupia się na włączeniu osób bezdomnych w życie społeczne poprzez umożliwianie im wspólnego uprawiania ogrodu oraz sprzedaży zbiorów. Projekt znacznie wykracza poza dawanie zarobku osobom bezdomnym⁵⁵. Doświadczeni ogrodnicy prowadzą szkolenia, pomagają rozwijać się potrzebującym oraz znaleźć im stałą pracę. Na terenie ogrodów znajduje się również świetlica, która służy jako miejsce integracji, wspólnego przygotowywania i spożywania posiłków oraz odbywania spotkań towarzyskich.

W 2017 roku na wykładzie zorganizowanym przez organizację Ted, Richard J. Berry burmistrz miasta Albuquerque w Stanach Zjednoczonych, opowiedział swoją wizję efektywnego pomagania ludziom w wychodzeniu z bezdomności⁵⁶. Rozpoczął inicjatywę *The better way*, która zatrudniała osoby bezdomne do różnych prac miejskich. Zainteresowanie ze strony potrzebujących okazało się ogromne. Pracują oni głównie przy oczyszczaniu miasta ze śmieci bądź rewitalizacji terenów zdegradowanych. Dzięki działalności burmistrza bezdomni mogą „stanąć znowu na nogi”, a miasto stało się czystsze.

Wszystkie wymienione inicjatywy spełniają swoją podstawową rolę, czyli dają pracę osobom, które do tej pory pozostawały bez stałego zarobku. Jednak nie to jest najważniejsze. Otrzymując pracę bezdomni odzyskują godność oraz wiarę we własne możliwości. Daje im to siłę na dalszą walkę z przeciwnościami losu i w efekcie wyjście z trudnej sytuacji, w jakiej się znaleźli. Powrót do

⁵³ *All Things Considered, Street Papers' Sold By Homeless Are Thriving*, red. Cornish A., audycja z Radia NPR [dostęp: 23.12.2010].

⁵⁴ Soguel D., *The Christian Science Monitor*, „Salvation in Newspapers”, [dostęp: 20.03.2019].

⁵⁵ <http://www.homelessgardenproject.org> [dostęp: 16.10.2010].

⁵⁶ https://www.ted.com/talks/richard_j_berry_a_practical_way_to_help_the_homeless_find_work_and_safety [dostęp: 01.09.2017].

uczestnictwa w życiu społecznym, nawiązywanie interakcji z ludźmi oraz odzyskiwanie poczucia własnej wartości to najważniejsze etapy wychodzenia z bezdomności. Sami pracodawcy zauważają niezwykle chęci do pracy oraz zaangażowanie takich osób i często kontynuują z nimi współpracę również po odzyskaniu przez nich dawnego statusu społecznego.

Zakończenie

Żyjąc w świecie nierówności ekonomicznych oraz narastających migracji, jako społeczeństwo musimy uświadomić sobie istnienie osób pogrążonych w głębokim kryzysie bezdomności. Patrząc na tendencję wzrostową zjawiska, możemy spodziewać się zaognienia problemu w kolejnych latach. Aby skutecznie pomóc w przeciwdziałaniu bezdomności, należy rozwinąć inicjatywy, które przynoszą sukces. Prowadzenie obserwacji ruchu osób bezdomnych w mieście oraz próba zrozumienia ich motywacji może przełożyć się na tworzenie skutecznych programów pomocowych. Tworzenie map bezdomności pomogło miastom, takim jak: Mediolan czy Los Angeles w zauważeniu niewystarczającej liczby schronisk oraz ich niewłaściwej lokalizacji. Programy aktywizujące osoby z problemami pokazują, iż wzajemna współpraca władz miasta z bezdomnymi może zaowocować pozytywnymi inicjatywami mającymi na celu rewitalizację zaniedbanych obszarów bądź wzbogacenie go kulturowo. Ważna jest edukacja społeczeństwa i budzenie świadomości, iż jednorazowe wsparcie finansowe nie jest wystarczającą pomocą, a czasem może przykładać się do pozostania bezdomnych w ich nałogach i trudnej sytuacji życiowej.

Obserwacja Rzymu, jako miasta turystycznego gdzie zdecydowana większość bezdomnych utrzymuje się z jednorazowych donacji, udowadnia iż duża ilość pieniędzy dawana bezpośrednio biednym nie przekłada się na spadek ich liczby czy poprawę ich sytuacji życiowej. Zamiast tego ukazuje chęć podjęcia przez niektórych z nich legalnej, uczciwej pracy (np. w lokalnych sklepach lub bezpośrednio u mieszkańców) oraz budowania relacji z innymi członkami społeczności.

Oczywistym jest fakt, iż bez odpowiedniej działalności ustawodawczej, która przyzna osobom w kryzysie odpowiednie prawa do świadczeń, nie będzie możliwa kompleksowa pomoc. Warto jednak zdać sobie sprawę, iż mniejsze inicjatywy wykonywane na niższym szczeblu przykładają się do poprawy kondycji psychicznej bezdomnych. Dzięki zapoznaniu się z badaniami psychologicznymi osób w kryzysie bezdomności widzimy jednoznacznie, iż ważne jest by czuły się one częścią społeczeństwa nie tylko jego niewidzialnymi uczestnikami. Wielopoziomowa współpraca pomiędzy władzami miasta, fundacjami oraz psychologami prowadzić będzie do obustronnych korzyści zarówno dla osób pogrążonych w kryzysie, jak i dla społeczeństwa. Jedynie taka droga może być efektywna i powinna zostać wdrożona już dzisiaj, gdyż statystyki pokazują narastanie zjawiska społecznego, jakim jest bezdomność.

Bibliografia

1. *All Things Considered, Street Papers' Sold By Homeless Are Thriving*, red. Cornish A., audycja z Radia NPR [dostęp: 23.12.2010].
2. Alvarado F., Chancel L., Saez E., Zucman G., *World Inequality Report*, 2018.
3. Amore K., Baker M., Howden-Chapman P. *The ETHOS Definition and Classification of Homelessness: An Analysis*, w *European Journal of Homelessness*, Volume 5, No. 2, December 2011.
4. Arias M. *The Guardian, How Barcelona's homeless are guiding tourists round the city's underbelly*, [22.10.2014].
5. Basińska M., Grzanowska I., Kwidzińska E., *Przyczyny i czas pozostawiania w bezdomności mężczyźni a ich percepcja siebie w relacjach z innymi ludźmi*, [w:] *Osoby bezdomne. Psychologiczne aspekty ich funkcjonowania*, red. Basińska M., Fundacja Salvus Bernardinum, Bydgoszcz 2014.
6. Bauman Z., *Kultura w płynnej nowoczesności*, Agora, Warszawa 2011.
7. Bauman Z., *Wspólnota w poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.
8. Clement G., *Manifesto del Terzo Paesaggio*, Quodlibet, Macareta 2005.
9. Committee on Strategic Directions for the Geographical Sciences in the Next Decade, *Understanding the Changes of the Planet*, 2010 Washington.
10. Crisi Org Trustees annual report and accounts for the year ended 30 June 2019. https://www.crisi.org.uk/media/241347/crisi0217_impact_report_2019_aw_web.pdf [dostęp: 10.10.2019].
11. Dench G., *Minorities in the Open Society*, Transaction Publishers, New York 2003.
12. Dębski M., Stachura K., *Oblicza bezdomności*, Uniwersytet Gdański, Gdańsk 2008.
13. FEANTSA *Providing and Managing Housing services for Homeless*, 2015.
14. *Guida Michelin dei poveri*, Sain't Egidio, Rzym 2020.
15. <https://www.santegidio.org/downloads/Roma-Dove-mangiare-dormire-lavarsi-2020.pdf> [dostęp: 26.01.2020].
16. <http://www.homelessgardenproject.org> [dostęp: 16.10.2010].
17. <https://dornob.com/urban-park-bench-transforms-into-temporary-homeless-shelter/> [dostęp: 10. 07. 2015].
18. <https://wid.world/world-inequality-lab/> [dostęp: 01.2019].

19. https://www.crisis.org.uk/media/241347/cris0217_impact_report_2019_a_w_web.pdf [dostęp: 10.10.2019].
20. <https://www.feantsa.org/download/article-1-33278065727831823087.pdf> [dostęp: 12.02.2017].
21. <https://www.feantsa.org/en/toolkit/2005/04/01/ethos-typology-on-homelessness-and-housing-exclusion> [dostęp:1.04.2005].
22. <https://www.istat.it/en/archivio/224957> dostęp: [13.12.2018].
23. <https://www.statista.com/statistics/433803/italy-leading-airports-by-passenger-numbers/> [dostęp: 10.07. 2018].
24. <https://www.voanews.com/a/hundreds-of-refugees-and-roma-homeless-in-italian-eviction-drive/4658830.html> [dostęp:14.11.2018].
25. International Organization for Migration, <https://migrationdataportal.org> [dostęp:04.2013].
26. Jacyno M., *Mieszkanie i moralna architektura kultury indywidualizmu*, [w:] *Co znaczy mieszkać. Szkice antropologiczne*, red. Woroniecka G., Warszawa 2007.
27. Kuć M., Mazur J., *Marginalizacja-ujęcie wielowymiarowe*, Wydawnictwo naukowe Solar, Warszawa 2019.
28. Łęcka I. *Spółeczne skutki globalizacji*. Instytut Krajów Rozwijających się, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2003.
29. Łodziński S. *Integracja i kultury imigrantów. Spory wokół ochrony praw społeczności imigranckiej*. [w:] *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, red. Grzymała-Kazłowska A, Łodziński S., Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008.
30. Marks P., Postawy życiowe bezdomnych mężczyzn, [w:] *Osoby bezdomne. Psychologiczne aspekty ich funkcjonowania*, red. Basińska M., Bydgoszcz, Fundacja Salvus Bernardinum, Bydgoszcz 2014.
31. Miłaszewicz D., Siedlikowski R., *Zmiany demograficzne i procesy migracyjne oraz ich oddziaływanie na rynku pracy*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach”, Katowice 2016, Nr 276.
32. Moczarewska B., *Bezdomność. Definicja, problemy, rozwiązania obecne oraz historyczne odwołanie do ludzi luźnych*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, Tom X, Gdańsk 2013.
33. Nowakowska, A. *Spółeczne postrzeganie bezdomności. Zjawisko stereotypizacji* [w:] *Oblicza biedy we współczesnej Polsce*, red. Dębski M. Stachura K., Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.

34. Pawlik-Popielarska B., *Archetyp bezdomności* [w:] *Oblicza biedy we współczesnej Polsce*, red. Dębski M. Stachura K., Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.
35. Przymeński A., *Aktualny stan problemu bezdomności w Polsce. Aspekt polityczno-społeczny* [w:] *Oblicza bezdomności*, red. Dębski M. Stachura K., Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.
36. Soguel D., *The Christian Science Monitor, Salvation in Newspapers*, <https://www.csmonitor.com/> [dostęp:20.03.2019].
37. *Stosunki między wspólnotami i międzyetniczne w Europie*. Raport końcowy Rady Europy dotyczący stosunków między wspólnotami.
38. Szulz B., *Zjawisko bezdomności w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2014.
39. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004, nr 64, poz. 593.
40. Ustawa z dnia 16 sierpnia 1923 r. o opiece społecznej, Dz. U. Poz. 726.

Informacje o autorze

mgr inż. arch. Paulina Gudzińska
Politechnika Gdańska,
Wydział Architektury, Polska
e-mail: paulinagudzinska121@gmail.com